

EVALDA PACI**DOKTRINA E KËRSHTENË E BELLARMINOS NË NJË VARIANT TË SHQIPËRUAR NGA ATË GUAGLIATA S.I., (1845)**

Varianti doktrinar i gatitur nga G. Guagliata S.I., botuar në Romë në vitin 1845, përbën një tekst kryesisht dygjuhësh që merr përsipër shtjellimin e disa elementeve të rëndësishme që trajtohen në variante të ngjashme që kanë në themel të tyre Doktrinën e kërshenë të Bellarminos.¹ Sa i përket ndërtimit, kjo vepër dygjuhëshe përmban një sërë elementesh përmbajtësore njëkohësisht unike dhe tipike për natyrën e saj.

Në këtë pikëpamje duhet vënë në dukje që në vepër ndeshen tekste me natyrë kushtuese (introduktive dhe përmbyllëse), të veçanta në pikëpamje të përmbajtjes dhe detajeve tekstore; përmbahen modele aprovimi nga hierarkia kishtarë që kanë të bëjnë me vetë veprën e Guagliatës; përmbahen gjithashtu rubrika tipike për një variant doktrinar në të cilat spikat qartë aspekti shpjegues e didaktik e në të cilat citohen përdorime të rëndësishme si në pikëpamje liturgjike, ashtu dhe filologjike.² Në një analizë që ka objekt të vetin shtjellimin përmbajtësor të këtij varianti mund të vihen re në vija të përgjithshme si elemente të përbashkëta me Doktrinën e Bellarminos, ashtu dhe paragrafë më të thjeshtuar se në këtë të fundit.

Një tekst hyrës i veprës i pasqyruar në të dyja gjuhët (italisht dhe shqip) përmban një dedikim kushtuar Shën Françesk Saverit, në të cilin lexohet qartë përkushtimi i autorit për një qasje të dëshiruar të të rinjve shqiptarë ndaj elementeve të katekezës dhe të Doktrinës së kërshenë. Në pikëpamjen e studiuesit, është ndër të parat tekste që bën të mundur gjurmimin e trajtave tipike mbiemërore, ndonjë elementi latin apo dhe ndonjë orientalizmi që do të rimerret më tej gjatë shtjellimit të veprës.³ Është njëkohësisht i pari tekst i veprës në të cilin dhe trajtohet apo përmendet konteksti shqiptar në të cilin do të sprovohet ky manual doktrinar.⁴

¹ Dottrina Cristiana del Card. Bellarmino, della Compagnia di Gesù, tradotta in albanese dal p.G. Guagliata, della stessa compagnia, Roma, coi tipi della S. C. De Propaganda Fide, 1845.

² Shih gjithashtu dhe B. Demiraj, "Dottrina e kershten" (1845) e P. Zef Guagliata-s-një rast studimi filologjik, në Buletin i Shkencave, Seria e Shkencave Shoqërore, n. 65, 2015, f. 23-44.

³ Dottrina Cristiana tradotta da G. Guagliata, T'Consecrùm, në Variant i cituar, f. 5-7.

⁴ Dottrina Cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 7. Në këtë pjesë të tekstit që i kushtohet Sh. F. Saverit flitet për heretikë, turq, gentilë, të cilët priren të

Autori i ka kushtuar vëmendje dhe çështjes së sqarimit të aspektit grafematik të paraqitjes së fjalëve në gjuhën shqipe. Shpjegime të caktuara në lidhje me këtë çështje përmbahen në hyrje të vëllimit në fjalë.⁵ Në këtë pikëpamje dhe Guagliata ndjek modele të ngjashme sa i takon aspektit esplikativ të çështjeve të leximit të duhur të fjalëve në të tilla tekste. Disa prej grafemave të përdorura në vepër shihet se janë të ngjashme me ato që ndeshen dhe në botimet e veprave të letërsisë së vjetër shqipe. Bie në sy përpjekja e autorit për të dhënë detaje shpjeguese nga njohuritë që ka nga gjuhët romane dhe përdorimi i ndonjë termi gjuhësor që lehtëson brendësimin e ortoepisë së bashkëtingëlloreve të caktuara.⁶

Varianti dygjuhësh i përgatitur nga Atë Guagliata në përmbajtjen e tij karakterizohet nga prirja për koncizitet e shpjegime sintetike të nocioneve dhe çështjeve themelore që trajtohen në një manual kateketik të kësaj natyre. Vetë natyra ndërtimore e tij, prania e dy gjuhëve të vendosura krahas njëra-tjetrës bën të mundur vënien në dukje dhe të aspekteve të përkthimitarisë së fjalive e ndërtimeve të caktuara, në ndonjë rast dhe çështje të rimarrjes së të njëjtit nocion por në variante të ndryshme fjalësh në njërin prej të dyja gjuhëve.

Në shqyrtimin e këtij varianti, nuk mbetet jashtë vëmendjes çështja e prirjes për të sjellë përdorime sintetike të realizuara mbi bazën e emëzimit të përdorimeve të caktuara: ashtu siç rezulton dhe në tekstet e Akteve të Konkilit të Arbënit (1703), dhe në ato të variantit doktrinar të G. Guagliatës ndeshen

korruptojnë e të prishin fenë e zakonet. Në një tjetër paragraf ndjekës në vepër, sqarohet më së miri se varianti në fjalë duke qenë së pari një përmbledhje sintetike e Doktrinë së Roberto Bellarminos, u shërben nevojave shpirtërore të vendit ndaj të cilit është paracaktuar. Shih sërish Avvertimento, në *Dottrina Cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 8: La presente dottrina cristiana è un compendio della grande del tanto lodato cardinale Roberto Bellarmino, aggiunto bensì qualche punto essenziale di nostra santa fede che sembra richiedersi dalle spirituali necessità della nazione, cui è destinata.

⁵ Në lidhje me interpretimet dhe shpjegimet përkatëse që kanë të bëjnë me theksimin e fjalëve shumëërrokëshe dhe ndonjë çështje tjetër që lidhet me leximin e fjalëve shqipe, shih pikërisht *Variant i cituar*, f. 8-10.

⁶ Sigurisht, sa u takon zgjidhjeve me të cilat operohet nga ana e tij në këtë vepër, me gjithë shpjegimet e dhëna që përipiqen të orientojnë ndaj leximit të fjalëve të caktuara, ndaj vlerës fonike të disa bashkëtingëlloreve, por duke iu referuar vlerës që kanë në rrethime fonetike në gjuhën italiane, nuk mund të mungojë një vështrim kritik që ndër të tjera i referohet dhe shkrimit të vazhdueshëm të fjalëve të caktuara në këto tekste, konkretisht në pjesën shqip të tyre. Autori shkruan vazhdimisht *Dottrina*, ndërkohë që shprehet për *cusc mpson e cusc zen dottrinen e kërsc tën* (shih pikërisht *Indulgenze/Nnìesse*, përkatësisht në f. 11 të variantit në fjalë). Duket se të tilla zgjidhje janë më të përshtatshme për të huajt që do kenë në dorë një variant të tillë doktrinar dygjuhësh.

përdorime tipike si *Bessòima* apo *Atyna*⁷, ndërtime të emëruara, përdorimi i të cilave në këtë kuptim kategorial, përbën një vijimësi në përbërje të veprës. Për vetë natyrën e saj, emërtesat në fjalë do të rimerren disa herë, nën qëllimin e zbrërthimit përmbajtësor të elementeve që i përbëjnë ato.

Sistemi emëror dhe ai mbiemëror paraqiten me elemente interesante në pikëpamje të gjurmimit të formave dhe kuptimeve të caktuara. Dhe në rastin e këtyre nënsistemeve, nuk mund të lihet pa vënë në dukje fakti që autorit i shpëtojnë inkoherenca apo parregullsi formale në lidhje me këto pjesë të ligjëratës. Në këtë drejtim mund të thuhet që në pikëpamje tipologjike mund të gjurmohen disa modele ndërtimi. Mund të evidentohen si modele që të kujtojnë ato që ndeshen që te veprat më të hershme të letërsisë së shkruar shqipe, ashtu dhe forma më të ndryshme në pikëpamje tipologjike dhe formale.

Në këtë vështrim, gjithnjë në këtë variant, si në siglat introductive të pjesëve të veprës, ashtu dhe në tekste më të veçanta bien në sy përdorime trajtash analitike emërore si:

t'consecrùomit (f. 3.); t'himit (f. 14); t'mlëdhunit (f. 14); t'dàsctunit (f. 15; f. 17; f. 105)⁸; t'lutunat (f. 17); t'ardhùnin (Iesu Cristit) (f. 189; f. 193); t'lèemin (f. 189); t'diftuomin (f. 189); t'nkthyemin (f. 191); t'kiàamin (f. 191); t'hiècunit (f. 191); t'voruomin (f.191); t'ngnâlunin (f. 191); t'hypunin (f. 191); t'pagùomit (f. 207); t'lyemit mram (f. 229)⁹; t'filumin (f. 71); t'maruomin (f. 71); t'scperbèemin (f. 115); t'ciàrtunin (f. 115); t'trùemet (f. 115) /t'truomit (f. 123); t'thìrrunit (f. 119); t'fyemit (f. 123); t'criuomit (e scèculit) (f. 127); t'blèemit (f. 129), t'scitunit (f. 129); t'pagùomit (f. 135; f. 207); t'nigghiùomit (f. 111; f. 167; f. 147)¹⁰; te mmâitunit (urdhnimevet) (f. 165); t'mpsùemit (f. 165); t'gnìtunit (f. 137)¹¹; t'dlìrtit (f. 167); t'lyemit (f. 179); t'kent (f. 183); t'leemin (f. 189) etj.

⁷ Për citime të tilla trajtash sintetike shih pikërisht Hyrjen e autorit (*T'Himit*) në *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 13. Duhet vënë në dukje se të tilla përdorime ndeshen që në tekstet e pjesës së parë të librit të Gjon Buzukut, dhe pse në një shkallë më të modifikuar se në variantet doktrinare që e pasojnë atë më tej në historinë e botimeve të librave të liturgjisë në gjuhën shqipe.

⁸ Të vihet re që po te Guagliata ndeshet dhe trajta sintetike *dasctmia* (po aty, f. 17 e më tej; f. 19: paragrafi *Pun t'dàsctunit*).

⁹ Po aty, përdoret i pranëvënë ndërtimi *voimi scèit*: Voimi scèit âsct gni sacramèn...

¹⁰ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata., Variant i cituar*, f. 147: T'nigghiùomit âsct puscimi vulnecm n'lezètin chi pruvòhet nne tnimin.

¹¹ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata., Variant i cituar*, f. 137: **T'gnìtunit** âsct me fol per scoccon mme rrên/it.: La calunnia è il dire male del prossimo falsamente.

Të tilla trajta mbizotërojnë në vepër, ndërkohë që duhen vënë në dukje dhe përdorime të tjera që në pikëpamje të modelit të formimit afrojnë me trajta të mëvona të shqipes.

Gjithnjë në drejtim të sistemit emëror vihen në dukje dhe ndërtime të formuara me prejardhje. Ndodh të gjinden në përbërje të variantit edhe temat fjalëformuese të këtyre trajtave emërore: *virghinii* (f. 67; f. 123; f. 167); *cfutnii* (f. 41); *gentilii* (f. 243); *hainii* (f. 141)¹²; *sciahitni* (f. 143)¹³; *sciaklabania* (f. 247); *tarallakia* (f. 249).

Sa i takon ndonjërs prej zgjidhjeve me të cilat ka operuar autori, mund të citohen përdorime si *vetmì*, krahas me *trinì* (f. 23), përdorur në një kontekst interesant që ka të bëjë me një nocion të rëndësishëm e që rrihet të trajtohet në të gjitha veprat e letërsisë së vjetër shqipe (bëhet fjalë për Trininë shenjte). Përdorimi *vetmì*, që i referohet pikërisht termit *unità* në tekstin përkrah në gjuhën italiane, nuk rezulton të ketë vijimësi në doracakët e botuar më vonë nën kujdesin e etërve jezuitë në gjuhën shqipe.

Çështja e gjurmimit të trajtave mbiemërore mbetet e rëndësishme për disa arsye: autori sjell dhe në lidhje me këtë pjesë ligjërata përdorime të ngulitura sidomos sa u takon disa ndërtimeve që dëshmojnë që në autorët e parë që njihen deri më sot sa i takon inicimit të traditës shkrimore të shqipes sonë. Përveç një fakti të tillë, në disa raste gjurmohen dhe shfaqje e forma të cilat mund të veçohen për faktin se janë sjellë në këtë variant doktrinar në përbërje sintagmash emërore e në të cilat tërheq vëmendjen pikërisht paraqitja e tyre pa nyjën prijëse, tregues gramatikor ky që nuk mungon as në ndërtime të tjera në tekstet e kësaj doktrine.

Një përdorim që mund të vëmë në dukje është dhe trajta *scêit*, kryesisht pa nyjë prijëse: *Corpi scêitnùscm Jesu Cristit kiè vùm n'vorrin scêit*.¹⁴

Nuk i largohet kësaj dukurie as mbiemri *scêitnùscm*, siç edhe mund të vihet re në disa raste: *Cūr Jesu Cristi dich, corpi scêitnùscm i tii cu kiè vùm?*¹⁵

Nga ana tjetër, ndeshen dhe përdorime si *scêitia crych* (f. 21); *scêiten ruzàre* (f. 79)¹⁶; *scêitia mesc* (f. 189); *scêitia Kisc* (f. 17); *e scêites virghinii* (p. 123); *scêitnat apòstui* (f. 191) / *scêitnavet apostuj* (f. 191), *scêitnat*

¹² *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 141: Hainìa âsct me marr ghiân e hùoi tinsisc.*

¹³ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 143: Si bâhet sciahitnìa e rrêiscme?*

¹⁴ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 29.*

¹⁵ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 29.*

¹⁶ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, f. 83: T'fàlena ket scêiten ruzàre per nneer e per làude Tinzòt e scêites Mrii, per peennès mcatevet tona e per nnim t'scipirtnavet e purgatòrit.*

sacramène (f. 169); *scèiti at pap* (f. 239)¹⁷; *scèitin ugnil* (f. 243), të cilat ndër të tjera të kujtojnë përdorime analoge të së njëjtës trajtëformë në Litanitë e Shenjtërve në *Mesharin* e Gjon Buzukut.¹⁸

Nuk mungojnë në këtë variant trajta mbiemërore në të cilat shihet qartë se përfaqësojnë një model të caktuar në pikëpamje të formimit e prejardhjes: *i pā-mcat*; *i pā-gaile*.¹⁹

Me vlerë mbiemërore paraqiten dhe përdorimet e mëposhtme nga kjo vepër, që duket se kanë një model analog në pikëpamje të formimit, përkatësisht: *paitimtàar* (f. 187)²⁰; *paghimtàar* (f. 187; f. 189).

Rezultojnë të konsoliduara trajta të caktuara emërore, të cilat shihet qartë se janë formuar me prejardhje dhe përmbajnë sufiksin (prapashtesën) -*im*. Të tilla janë: *munnim* (f. 31); *scepitim* (f. 131); *scelbim* (f. 243)²¹; *premtim* (f. 243); *discirim* (f. 249); *pagzim* (f. 171)²²; *crezmim* (f. 171); *tnim* / it. *tentazione* (f. 147)²³; *rim* / it. *confessione* (f. 207).

Në një vështrim krahasues me disa forma analitike të pranishme në tekstet e *Mesharit* të Gjon Buzukut, bien në sy trajta emërore të ndryshme nga kjo pikëpamje tipologjike e që përfundojnë me prapashtesën -*esse*. E tillë është trajta *gninessè*²⁴ / it. *digiuno* (f. 201), por ka këtë model formimi dhe *nnièsse* / it. *indulgenza* (f. 225).

Me të njëjtin sufiks shfaqet dhe trajta *peennèss*²⁵, e përkufizuar në tekstet përkatëse si sakrament (it. *penitenza*), ndërkohë që po në këto tekste

¹⁷ Një sintagmë e kësaj natyre gjindet e përdorur që në tekstet e Akteve të Koncilit të Arbënit (1703).

¹⁸ *Meshari, botim kritik përgatitur nga E. Çabej*, Tiranë, 1968, f. 49-53/a.

¹⁹ Formime analoge në pikëpamje të modelit gjinden gjithashtu dhe te Buzuku e Bogdani, por dhe në tekstet e Koncilit të Arbënit (1703).

²⁰ Shih dhe përkthimin përkatës të këtyre trajtave në tekstin përkrah në gjuhën italiane, në *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, Santa Messa*, f. 186: Le qualità del sacrificio della Santa Messa sono principalmente quattro: 1. è eucaristico; 2. è propiziatorio; è impetratorio; 4. è soddisfattorio...

²¹ Mbi përdorimin *shëlbim* shih edhe P. Bogdani, *Cuneus prophetarum*, botim kritik gatitur nga A. Omari, Tiranë, 2005, *Shkall.III, Ligj.VII*, f. 125.

²² Mbi përdorimin *pagëzim* shih edhe P. Bogdani, *Cuneus prophetarum, botim kritik i cituar*, Tiranë, 2005, *Shkall.I, Ligj.VII*, f. 51: *Përse nja është Hyji, nja feja, një pagëzimi*.

²³ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar*, f. 147: A nuk âsct praa mcat tñimi? Si do t'prûhet nieri nner tñimet?

²⁴ Shih dhe përdorimet përkatëse të kësaj fjale në tekstet e Akteve të Koncilit të Arbënit (1703).

²⁵ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar*, f. 205: Scka âsct peennèssa? Peennèssa âsct gni sacramèn, mme t'zìlin falen mcatet e bàme mas

ndeshet dhe forma në *-im pennim* / it. *pentimento* (f. 209), në lidhje me të cilën autori gjithashtu rezervon një shpjegim përkatës në pikëpamje semantike duke e dalluar kështu nga fjala parardhëse²⁶.

Në variantin doktrinar të përpiluar nga Atë Guagliata përmbahen tekste specifike që ofrojnë mundësi studimi jo vetëm brenda vetë veprës, por dhe mundësi qasjeje me autorë paraardhës që i kanë sjellë të njëjtat tekste në veprat e tyre: lutje si *Ati ynë*; *Ave Maria*; *Falemi Regjinesha*, paraqiten me përdorime që bëjnë të mundur dhe krahasimin me tekste të mëvona të cilat ndjekin të njëjtën traditë shkrimore. Për këto tekste të rëndësishme autori jep shpjegime në paragrafe të caktuara të Doktrinës, të cilat ruajnë qartë vëmendjen ndaj çdo elementi tekstor përbërës të tyre. Një prirje e tillë vihet re ndërsa shpjegohen përdorime të caktuara të *Falemi Mriisë*, ndër të cilat dhe atributin *hir-plotte*²⁷, ndërtim ky që në një trajtë të mirëfilltë sintetike e ndeshim në librin e Gjon Buzukut. Ndërkohë, interpretimi i këtij teksti bëhet duke iu referuar shpalljes ndaj Marisë nëpërmjet engjëllit Gabriel dhe shejtes Elizabetë²⁸.

Te *Falemi reghinescia* bien në sy ndër të tjera elemente tekstore që lajmërojnë diversitet ndaj varianteve që ndeshen në librin e Gjon Buzukut: në variantin e Guagliatës gjejmë emrin *jetë* (khs. me *gjellë* në Buzukun), përdorimin emëror *amli* (lat. *dulcedo*), që bën të mendosh për një tjetër formim me prejardhje në sistemin emëror të veprës (khs. tekstin gjeqjës në *Mesharin* me trajtën analitike të *amblë*)²⁹. Për t'u vënë në dukje që dhe *incipit*-i i kësaj lutjeje në variantin e Guagliatës është i ndryshëm. Teksti në fjalë i përmbajtur në variantin e Guagliatës ndryshon në disa aspekte nga ai i

pagzimit. / La penitenza è un sacramento, col quale si rimettono i peccati commessi dopo il battesimo.

²⁶ Shih gjithashtu dhe përdorimin e emrit mashkullor *peenùosi* (it. *penitente*), në *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar*, f. 223.

²⁷ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata*, *Variant i cituar*, f. 67.

²⁸ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata*, *Variant i cituar*, po aty, f. 69. Elemente të zbrëthimit të tekstit si në lidhje me *Ati ynë*, si me *Falemi Mriinë*, ashtu dhe me *Dekalogun* dhe elemente të tjera eksplikative, të kujtojnë paragrafet gjeqjës në variantet e Katekizmit të Bellarminos, megjithëse shpjegimet përkatëse në variantin e Guagliatës paraqiten më të thjeshtuara.

²⁹ *Meshari*, botim kritik përgatitur nga E. Çabej, Tiranë, 1968, f. 31/b: Zotynë t u nfalltë, o Regjina e mishëriersë; gjellë e *të amblë*, e shpënesa jonë, Zotynë ty t u nfalltë. M ty thëresmë na të bandizuom të bijtë e Jevësë. M ty fshanjëme, tue gjmuom e tue klanë mbë këtë shekullë plot me lot. O gojëtareja jonë, ata sytë e tū të përmishëriershim rutullo prej nesh. E Jezunë, frujtinë e barkut tit të bekuominë, mbassi të shkojmë këtë jetë, neve na dëfto. O e përvutë, o e përmishëriershime, o e ambla Virgjënë Mëri.

Mesharit, por gjithsesi përbën një prej pjesëve më poetike që përmbahen në të³⁰.

Figura e Amës së Tinëzot bëhet objekt dhe në tekstet përmyllëse të këtij varianti. Në lutjen me të cilën konkludohet vepra (*T'lutun scëitnuscmes Virghines Mrii*, f. 282), kjo figurë e rëndësishme lartësohet me anë elementesh leksikore që të kujtojnë sërish himnin e sipërpërmendur *Falemi Regjinesha*, dhe pse teksti në fjalë shtjellohet disi ndryshe dhe në pikëpamje të gjatësisë. Të tilla elemente ndërmenden në veçanti nga disa trajta emërore të përdorur pranë njëra-tjetrës (*Nnii sciâmt e dnest t'birvet tui...*)³¹.

Në këtë tekst të sipërpërmendur ndeshen si përdorimi *Ama*, ashtu edhe *Nana* (*Nana e dâsctunit*; përkatësisht *cûr u bâne nana ion* (f. 282)), ndërkohë që nuk mungojnë zëra të ngjashëm me ata të tekstit të sipërpërmendur. Një element kulmor celebrativ ndaj kësaj figure mund të konsiderohet dhe ndërtimi *reghinëscia êignvet e niërzvet* (po aty, f. 282)³².

Përmbahen gjithashtu në këtë variant të G. Guagliatës dhe tekste sintetike në gjuhën latine, përfshirë Litanitë e Zojës që ndeshen dhe në vëllimthin e përgatitur nga J. Jung S.I., korrektuar nga N. Mjedja, Shkodër, 1930³³.

Elementet latine në këtë variant doktrinar janë të shumta dhe gjurmohen dhe në trajta që në pikëpamje të përbërjes fonetike paraqiten të modifikuar. Një pjesë e tyre të kujtojnë përdorime të ngjashme që ndeshen dhe në autorët paraardhës të letërsisë së shkruar shqipe. Një pjesë e mirë e tyre janë emërtime objektesh e elementesh që kanë të bëjnë me jetën e përditshme, ngulitja e të cilave në shqipe është e hershme. Një pjesë tjetër i përket një regjistri më specifik, pikërisht fushës së leksikut të liturgjisë³⁴.

³⁰ Për tekstin *Fàlemi Reghinëscia* dhe disa detaje përmbajtësore shih në veçanti *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, variant i cituar*, f. 77.

³¹ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar, T'lutun scëitnuscmes Virghines Mrii*, f. 282.

³² Të shihet ndër të tjera emërtimi *Regjënesh e qiellsë* te P. Bogdani, *Cuneus prophetarum*, botim kritik përgatitur nga A. Omari, Tiranë, 2005, *Shkall. I, Ligj. VII*, f. 35.

³³ Tekste latine ndeshen gjithashtu dhe në pjesë të tjera të këtij varianti. Bën të mundur qasjen me gjegjësin në gjuhën shqipe teksti në latinisht i *Confiteor*, qasje kjo që vë në dukje dhe diversitetin mes përdorimit të formave të caktuara kryesisht nga sistemi foljor.

³⁴ U referohemi përdorimeve si shtëp (f. 15); korp (f. 177). Shih dhe E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes VI*, Tiranë, 2014, f. 125: korp m. "trup". Për këtë fjalë mendimi i Meyerit (f. 200) e i Helbigut (f. 38) që e spiegojnë nga it.corpo, do modifikuar në këtë vështrim, që kjo është një huazim latino-italian. Më një anë fjala hyri me anën e latinishtes kishtarë (khs. Korpi i Krishtit prej Corpus Domini), më anë tjetër me anë të italishtes. Në këto rrethana u bë populllore, po me kufizim në geg.

E tillë është dhe fjala *parris*³⁵, e pranishme dhe te autorët e letërsisë së vjetër shqipe, përkatësisht te Buzuku, Budi, Bardhi e Bogdani; fjala *ferr* (f. 17) etj.

Ndeshen gjithashtu trajta si: me scelbue (f. 17) / shëlbòin (f. 205)³⁶; scelbus (f. 23); *sciùgroj*, me kuptimin *kushtoj* (v.o. përdorimin përkatës në *T'Consecruomit*, f. 5); tui consacrùe / consacròhet³⁷ / consacrìmi³⁸; sacrific³⁹; kelscèit⁴⁰; hoste / hostia⁴¹; tabernacul etj.

veriake. G. Meyeri AS VI 58 e dëshmon për të folët e Mirditës. Buzuku (LXIV2/=LXXIV/2, Luka 24, 23-24; LIX=LXIX, Gjoni, 19, 31; LXXXIX/2= CIX/2, Korintasit I 6, 15) e tue mos gjetunë korpne e tì “et non invento corpore eius”; e përsë mos isnë mbë kryq korporatë të shëtundenë “ut non remanerent in cruce corpora sabbato”; Vëllazënë, u dou të dini se korporatë tuoj janë dejtë e Krishtit “Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt?” përdor shumësin kórpomatë pas mënyrës latine. Bardhi Corpus Korp. Si popullore japin fjalorët kishtare korpisht “me korp”, opoziti i shpirtnisht.

³⁵ Shih për këtë fjalë dhe interpretimin përkatës për prejardhjen latine të saj në E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes VI*, Tiranë, 2002, f. 146.

³⁶ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 205: ...t'zìlt na scèitnòin e na scëlbòin....

³⁷ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 183: *Si consacròhet hostia e kelscèiti?*

³⁸ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 183.

³⁹ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 183: *Ky sacrific bâhet n'sceiten mesc tui consacrùe hosten e kelscèitin.*

⁴⁰ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 183. Shih E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes V*, Tiranë, 2014, f. 66: *Kelshëjt m.*”potir i meshës”. Pas G. Meyerit 221 nga *lat.calix sanctus*. Fjalë e gjuhës kishtare të Shqipërisë veriore katolike. G. Meyeri e ka nga shkrimet e Propagandës. Budi (RR II 2, 3, 5 Sc 136) e përdor me trajtën kalçind; Bogdani (I 58, 14) si ky kelshënjt “calix iste”, ashtu afërsisht si përdoret dhe sot. Në botën romane rron metëm calix, jo calix sanctus. Është një formim i brendshëm i shqipes, kelq shenjt, kelq shint, me k- të gegërishtes verilindore, si e ka dhe Buzuku, këlqinë (XLVII, Mateu 20, 22-23: a mundë pini ju këlqinë...Ju për të vërtetë pini kelqin tem “potestis bibere calice... Calicem quidem meum bibetis”). Këtë formim të brendshëm e vërteton dhe topika e fjalës, me mbiemrin pas emrit, si rregullisht në shqipen.; në kundërshtim me shëndërtat, që shkon pas emrave të shenjtorëve, si shën Gjergj, shën Koll etj. (sh. Shëndërtat). Me formimin e vet kelshëjt kalçind, ku në një grup tri konsonantesh ra i mesmi. Njëkohësisht fjala mori dhe kuptimin pregnant të potirit të meshës, duke zhbjerrë kështu atributin e të shenjtit. Zhvillimi i kelshëjt-it nga kelq shenjt nuk mohon ndërkaq që kelq qelq vjen nga *lat. calix calicem* e shenjt nga *sanctus*.

⁴¹ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 183: *Praa perpàra t'consacrimit scka àscet n'hoste?*

Të gjinisë femërore ndeshen trajta si: ligie (f. 219; pusctëten (f. 47); vulnessa (f. 57); lighia në shembuj si: *prei lighiet* (f. 59)⁴²; *n'lighien* e mocme Moisëit (f. 105)⁴³; *crychien* në shembuj si: ...si Jesu Cristit i vûun *crychien* permî crâh m'e ciue n'mal t'Calvârît (f. 89)⁴⁴.

Prania e orientalizmave është më se e dukshme e gjurmohet në paragrafë të caktuar të veprës e gjithashtu dhe në lutjet themelore që sillen në gjuhën shqipe nga G. Guagliata.

Një pjesë e mirë e këtyre orientalizmave janë emra: hallât (f. 15)⁴⁵; hapsâne (f. 31)⁴⁶; vakt (f. 5)⁴⁷; vechill (f. 43)⁴⁸; gazèp (f. 49)⁴⁹; hymmèt (f. 59); sabâh (f. 71)⁵⁰; aksciàm (f. 29)⁵¹; gairèt (f. 185)⁵²; durgnâ (f. 193)⁵³; sebèt (f. 185; f. 209; f. 213); adèt, në: *sicùr âsct adèti moçm* (f. 163)⁵⁴; (scium) halk (f. 163)⁵⁵; derhèm (f. 153)⁵⁶; borg (p. 133; p. 139)⁵⁷; lezèt (f. 147)⁵⁸; kyvèt (f. 123)⁵⁹; nafâk (f. 123)⁶⁰; zabît (f. 125)⁶¹; temenà (f. 131)⁶²; ispàat (shih

⁴² *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 59:..e prannèi âsct borg-lii me pagùe munnìmin vûm *prei lighiet*...

⁴³ Shih edhe ...e n'lighien e mocme iscte dnuem me dek..., *Variant i cituar*, f. 131.

⁴⁴ Shih trajtimin përkatës në lidhje me këtë tipologji emërore në E. Çabej, *Shumësi i singularizuar në gjuhën shqipe*, Botime Çabej, Tiranë, 2012, f. 170.

⁴⁵ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 18-19.

⁴⁶ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 31: Saa hapsâne jan nnen tok?

⁴⁷ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 1075-1076. Për t'u vënë në dukje që në tekstet shqip të këtij varianti ndeshet si përdorimi *vakt*, ashtu dhe përdorimi *cohe* (për kohë). Ky fakt bën të mendosh mos autori bënte dallime të caktuara kuptimore mes njëres apo tjetres fjalë.

⁴⁸ Përdorimi i emrave *hallat* e *veqil* ndeshet dhe te P. Bogdani, *Cuneus prophetarum*, botim kritik përgatitur nga A. Omari, Tiranë, 2005, f. 27.

⁴⁹ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 293.

⁵⁰ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 852-853.

⁵¹ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 29: Jesu Cristi kiè hiècun prei crychiet **afër aksciàmît**. Vedi anche T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, p. 16-17. Shih gjithashtu E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes II (A-B)*, f. 30-31.

⁵² G. Meyer, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Botime Çabej, Tiranë, 2007, f. 164.

⁵³ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 238-239.

⁵⁴ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 4-5.

⁵⁵ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 16.

⁵⁶ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, botim i cituar, f. 206.

⁵⁷ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 114 (rezulton dhe në tekstet e Akteve të Koncilit të Arbënit (1703).

⁵⁸ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 586-587.

⁵⁹ Mbi përdorimin *kuvet* shih edhe T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 573-574.

Dekalogun, dhjetë urdhënimet., f. 107)⁶³; esap (f. 129)⁶⁴; rahatii (f. 133)⁶⁵; zahmèt (f. 269).⁶⁶

Ndeshet gjithashtu ndajfolja *ascikiàre* (f. 131)⁶⁷, si dhe ndërtime me foljen *banj*: bân iassâk (f. 161; f. 127: na ban iassâk veprat e hysmechiârvet)⁶⁸; me bâ zollùm (v.i *cituar*, f. 145) etj.

A i shërben studimi i këtij varianti doktrinar plotësimit të një vijimësie arritjesh e sprovash që synojnë nga e njëjta traditë shqipërimi e përshtatjeje? Me cilat tekste të veprave paraardhëse është më me vend të qasen tekstet e këtij varianti? Qasja me gjithsecilën prej këtyre veprave ndër të tjera vë në dukje dhe arritje apo mungesë të vijimësisë së përdorimit të elementeve të caktuara tekstore, në veçanti atyre elementeve që lidhen drejtpërdrejt me leksikon e liturgjisë dhe tekstet specifike që përmbahen në këto vepra.

Gjithsesi, në një kuadër të tillë që merr parasysh dhe veprat e para të letërsisë së vjetër shqipe dhe pa të cilat është e vështirë dhe të shtrohet një platformë qasjesh e vëzhgimesh me prirje krahasuese dhe analitike, ky variant që zë një vend të veçantë: synon sjelljen e mjaft ndërtimeve në fushë të leksikut të liturgjisë, por njëkohësisht dhe mbetet pasqyrë e një gjendjeje gjuhësore po aq të veçantë dhe të rëndësishme në pikëpamje të historisë së gjuhës, dialektologjisë dhe leksikologjisë historike. Nuk është i vetmi variant doktrinar me synime katekistike i gatitur mbi bazën e Doktrinës së Kërshtenë të Bellarminos, por gjithsesi, gjatë hulumtimit tekstor dhe përmbajtësor të tij bie në sy fakti që bëhet fjalë për një arritje të veçantë nga disa pikëpamje dhe që mund të tërheqin vëmendjen e filologut, ezegjetit, studiuesit të teksteve liturgjike në veçanti.

⁶⁰ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 695-696.

⁶¹ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 1137 (rezulton dhe në tekstet e Akteve të Koncilit të Arbënit) (1703).

⁶² G. Meyer, *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*, Botime Çabej, Tiranë, 2007, f. 493; Dizdari T., *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe, botim i cituar*, f. 1017.

⁶³ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar*, f. 107: ...mos del ispaat n'rënen... Shih edhe T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 425-426.

⁶⁴ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 129; T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 383-384.

⁶⁵ Mbi fjalën *rahat* (me origjinë arabe sipas Dizdarit) shih T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 826-827.

⁶⁶ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar*, f. 1140-1141.

⁶⁷ T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005, f. 42-43.

⁶⁸ *Dottrina Cristiana tradotta da G. Guagliata, Variant i cituar*, f. 133: I pesti urdhnim na bân iassâk mos me marr ieten e sciocut...

Një vështrim i tillë e kishte të domosdoshme qasjen me variante që i kanë paraprirë këtij realizimi e në veçanti me variante që kanë të bëjnë pikërisht me Katekizmin e Bellarminos gatitur për botim nën kontributin e autorëve të tjerë. Doktrina e gatitur nga Gjon Nikollë Kazazi e që daton vite më parë se ky variant i përpiluar nga Atë Guagliata S.I., paraqitet e ndryshme në disa pikëpamje, në të cilat do të veçonim jo vetëm çështje të ndërtimit dhe kompilimit të këtij varianti, por dhe shkallën e konsolidimit të disa përdorimeve që në fakt janë thellësisht të fushës së liturgjisë e kanë të bëjnë me emërtime lutjesh themelore në këtë lamije. Hulumtimet përfaqëse mbi këto dy variante bëjnë të mundur që të vihen re dhe elemente që i mungojnë njërit apo dhe raste në të cilat shihet qartë se janë preferuar zgjidhje të ndryshme sa i takon terminologjisë apo ndërtimeve të përdorura. Nuk mund të lihet pa vënë në dukje që në secilin prej varianteve vihen re përdorime origjinale që mbeten të tilla brenda vetë variantit në fjalë. Çështja e origjinalitetit në drejtim të disa zgjidhjeve varion te secili prej këtyre autorëve. Në pikëpamje vëllimi, varianti doktrinar i Gj. N. Kazazit paraqitet më i modifikuar dhe ndër të tjera tekstet përkatëse të tij nuk shquhen për përmbajtje të theksuar elementesh leksikore me prejardhje orientale.⁶⁹

Ndërtimi i këtij modeli të Atë Guagliatës, me gjithë përmbajtjen kryesisht dygjuhëshe që qëndron në themel të tij, nuk përbën vështirësi në drejtim të brendësisimit kuptimor e konsultimit të tekstit. Një element i tillë qenësor në ndërtimin e konceptimin e variantit bën të mundur shpesh të vihen re çështje të tipologjisë së ndërtimit të formave të caktuara në njërin e në tjetrën gjuhë, apo dhe të konsiderohet shkalla e arritjes së gjetjes së termit të përshtatshëm sidomos kur bëhet fjalë për përdorime kyçe në fushë të leksikut të liturgjisë apo të teologjisë. Nga ana tjetër, pikërisht për përdorime të caktuara, edhe pse vepra paraqitet më modeste në pikëpamje të vëllimit, bëhet i mundur edhe referimi ndaj autorëve paraardhës e që ndërtuan vepra të ndryshme prej kësaj që morëm në shqyrtim.

Vijimësi në pikëpamje tematike por dhe sa u takon disa përdorimeve vihen re në veçanti në një doracak të sipërpërmendur e të një natyre të ngjashme që ka për autor Atë Jak Jungun S.I. Në këtë botim modest në pikëpamje të vëllimit ndeshen një sërë fjalësh që dhe nga trajta e tipologjia dëshmojnë njëfarë vazhdimësie me çka përmbahet në variantin e Atë Guagliatës. Njëfarë analogjie ndeshet dhe sa u takon emërtimeve të

⁶⁹ Siç u tha dhe më sipër, përmbajtja e lutjeve themelore të praktikës së liturgjisë në të dyja këto variante bën të mundur njëfarë krahasimi tekstor. Në lidhje me lutjen *Ati ynë*, mund të thuhet dhe që të dyja variantet, si te Kazazi, si te Guagliata, shquhen për sinteticitet emërtimeve në krahasim me variantet përkatëse në *Mesharin* e Gjon Buzukut.

shenjtërve: në doracakun e Jungut ndeshim përdorime si *Shëjti Shë Luigj*⁷⁰; *Shëjti Shë Jozef...*⁷¹; *Shëjti Sh'Injac...*⁷²

Në pikëpamje tekstesh më specifike, ndeshen dhe në botimin e vitit 1930 të Atë Jungut të njëjtët paragrafë, por me ndryshime jo të vogla sa i përket përmbajtjes dhe gjatësisë së tekstit. Nuk mungojnë elemente të përbashkëta me variantin e Guagliatës përkatësisht në nënndarje si *Puna e fës*; *Puna e shpënesës dhe Puna e dashtënis*.⁷³

Autorit apo përpiluesit Guagliata S.I. mund t'i atribuohen vlerësime pozitive në drejtim të kujdesimit të tekstit shqip, me gjithë inkoherenat që herë pas here mund të ndeshen në pjesë të caktuara e që kanë të bëjnë me aspekte të përshtatshmërisë gramatikore mes elementesh të së njëjtës sintagmë apo dhe me nivele të tjera të ndërtimit të tekstit (fjalja). Raste të tilla si: *e n'miscirierin tan e pamarùeme* (f. 17); *prei munnimesc e pâ-sosme t'ferrit* (f. 27); *urdhnimi e dasctniis* (f. 105)⁷⁴; *sacrifizi e scêites mesc* (përdorur disa herë në f. 187 të variantit në shqip); *Spieghim e Bessòims* (f. 37); *...e chi t'na nnimòin me mrî n'scelbimin i pâsosm* (f. 77); *scoi n'kisc e Jerusalem* (f. 85) / *e ghièti n'kisc e Jerusalem* (f. 87); *rfim e goies* (f. 207); *mcatet e bâme mbas rfimit i mram* (f. 209) etj., e dëshmojnë një gjë të tillë.

⁷⁰ J. Jung, *Visari i Kongregacionit (botim i tretë i perkujdesun prei D. Ndre Mjedës)*, Shkodër, Shtypshkroja “Zoja e papërlyeme”, 1930, Shëjtit Shë Luigj per me nxjerrë pastrinë shëjte, f. 15.

⁷¹ J. Jung, *Visari i Kongregacionit, (botim i tretë i perkujdesun prei D. Ndre Mjedës)*, Shkodër, Shtypshkroja “Zoja e papërlyeme”, 1930, f. 24: Jezu Krisht, Shëtja Mri, **Shëjti Shë Jozef**, juve po ju fali zemren e shpirtin tem. Jezu Krisht, Shëtja Mri, Shëjti Shë Jozef, ju më delni zot në fill të mordës s'ême. Jezu Krisht, Shëtja Mri, Shëjti Shë Jozef, në paq me jú kjoftë deka e ême.

⁷² J. Jung, *Visari i Kongregacionit, (botim i tretë i perkujdesun prei D. Ndre Mjedës)*, Shkodër, Shtypshkroja “Zoja e papërlyeme”, 1930, f. 222: O zelltar i pashoq, **Shëjti Sh'Injac**, ti prei zëllit qi kiske me i shelbue shpírtent e njerzvet, temelove një Shoqëni, qi tui u hapë neper botë perkujdeset per shelbim të njerzve, na xier së Tenzot hírin qi tui shelbue shpírtin t'onë, të mundohena edhë me shelbue shpírtent e gjith shokve.

⁷³ J. Jung, *Visari i Kongregacionit (botim i tretë i perkujdesun prei D. Ndre Mjedës)*, Shkodër, Shtypshkroja “Zoja e papërlyeme”, 1930, f. 13-14. Duhet vënë në dukje se në këto tekste ndeshet dhe ndonjë orientalizëm i ngjashëm me ato që përdoren në variantin e Atë Guagliatës.

⁷⁴ *Dottrina cristiana tradotta da G. Guagliata...*, *Variant i cituar, Piëss e tret: T'dàsctunit (Articul i par/Decalogh)*, f. 105.

Gjithashtu, do të vinim në dukje që në raste të caktuara, autori mund të kishite përdorur vetëm fjalën shqipe, të cilën rezulton se e ka njohur si të tillë.⁷⁵

Sidoqoftë, inkoherenat që vihen re gjatë hulumtimit të teksteve që e përbëjnë atë, përfshirë modelet tekstore introductive nuk çënojnë kuadrin e përgjithshëm të prurjeve që pasqyrohen në këtë kontribut të Atë Guagliatës.

Përdorimet që vihen re gjatë analizimit të veprës janë për t'u veçuar në disa pikëpamje: vendi që zënë në kontekstin e një regesti të mundshëm terminologjik që mund të synojë dhe drejt një vështrimi sinoptik me variante e sprova të tjera të realizuara në të njëjtin qëllim e që u cituan dhe në këtë trajtesë; veçantia e gjithsecilit prej këtyre përdorimeve brenda vetë veprës së përpiluar nga Atë Guagliata; çështja e vijimësisë së përdorimit të tyre në periudha të mëvona kohore e në përbërje doracakësh apo leksionarësh liturgjikë.

I ndryshëm në mjaft pikëpamje nga variante të tjera që u cituan në këtë trajtesë sintetike, ky variant mbart veçanti nga më të ndryshmet, kryesisht në nivel të leksikut dhe të përzgjedhjeve që autori ka realizuar duke u bazuar në të folmen veriore të Shqipërisë.

BIBLIOGRAFI

- A. Prosperi, *Il Concilio di Trento: una introduzione storica*, Piccola Biblioteca Einaudi, Torino, 2001.
- B. Demiraj, "Doktrina e kërshenë" (1845) e P. Zef Guagliata-s-një rast studimi filologjik, në Buletin Shkencor, Seria e Shkencave Shoqërore, nr. 65, Shkodër, 2015.
- B. Demiraj, *Dictionarium latino-epiroticum (Romæ, 1635), per R.D. Franciscum Blanchum*, Botime Françeskane, Shkodër, 2008.
- B. Demiraj, *Gjon Nikollë Kazazi dhe "Doktrina" e tij*, Botime ASHAK, Prishtinë, 2006.
- B. Demiraj, *Jeta dhe trashëgimia e Gjon P.Nikollë Kazazit*, Botime Françeskane, Shkodër, 2013.
- B. Demiraj, *Studi filologjici arbëreshë*, in *Albanistica 5*, Comet Editor Press, 2015.
- E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes V*, Botime Çabej, Tiranë, 2014.
- E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes VI*, Tiranë, 2002.
- E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes VII*, Tiranë, 2006.

⁷⁵ U referohemi përdorimeve si: *...te miscnùmit chi u bâ n'mrame* (f. 71); *t'gnâlunit chi u bâ n'nâdie* (f. 71), ndërkohë që autori ka përdorur në disa vise dhe fjalët me prejardhje orientale *aksciâm* e *sabah*.

- E. Çabej, *Shqipja në kapërcyell: Epoka dhe gjuha e Gjon Buzukut*, Botime Çabej, Tiranë, 2006.
- E. Çabej, *Tekstet e vjetra shqip dhe disa kritere rreth botimit të tyre*, në BUSHT, nr. 2, 1959.
- E. Paci, *Elemente të leksikut të liturgjisë në veprat e letërsisë së vjetër shqipe – Zotynë si rast studimi*, në “Hylli i Dritës”, nr. 3-4, 2014.
- E. Paci, *Sistemi mbiemëror në Mesharin e Gjon Buzukut*, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2011.
- G. Petrotta, *Popolo, lingua e letteratura albanese (a cura di M.Mandalà)*, Edizioni Mirror, Palermo, 2003.
- G. S. I. Guagliata, *Dottrina cristiana del Card. Bellarmino tradotta in albanese*, Romë, 1845.
- I. Murzaku, *Catholicism, Culture, Conversion*, në *The History of the Jesuits in Albania (1841-1946)*, in “Orientalia Christiana Analecta”, n. 277, Romë, 2006.
- J. S. I. Jung, *Visari i Kongregacionit (botim i tretë i perkujdesun prej D. Ndrë Mjedës)*, Shtypshkroja “Zoja e Paperlyeme”, Shkodër, 1930.
- K. Ashta, *Gjon Nikollë Kazazi dhe vepra e tij (1743)*, në “Buletin i Institutit të Shkodrës”, X, nr. 1, 1973.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe I*, Shkodër, 1996.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe II*, Tiranë, 1998.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe III*, Tiranë, 2000.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe IV*, Camaj-Pipa, Shkodër, 2002.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe V*, Shkodër, 2009.
- K. Ashta, *Leksiku historik i gjuhës shqipe VI*, Shkodër, 2012.
- P. Bogdani, *Cuneus prophetarum (Çeta e profetëve)*, botim kritik përgatitur nga A. Omari, Tiranë, 2005.
- R. Ismajli, *Tekste të vjetra*, Dukagjini-Pejë, 2000.
- R. Maisano, *Filologia del Nuovo Testamento*, Carocci editore, Romë, 2014.
- T. Dizdari, *Fjalor i orientalizmave në gjuhën shqipe*, Tiranë, 2005.

SUMMARY

“DOKTRINA E KËRSHTENË” (CHRISTIAN DOCTRINE) BY BELLARMINO IN A VARIANT OF FATHER GUAGLIATA S.I. (1845)

The Christian doctrine compiled by Father Giuseppe Guagliata (Rome, 1845), constitutes a bilingual version that the studies in the field of philology of Albanian texts take an interest in. The submitted work in two languages in Italian and Albanian, contains interesting usages in some aspects, including

the versions of the basic prayers in the liturgy of hours, adjectival and nominal forms that in some cases reflect a continuation of usages that are encountered in the previous works of the written Albanian literature. Despite of a few textual incoherences that are noticed during the research, its study enriches the overview of research on the earliest doctrinal manuals written in Albanian.

